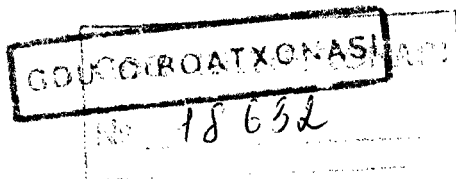

The background is a vibrant blue with abstract, overlapping circular shapes in shades of purple and pink. In the lower half, a white piano keyboard is shown in perspective, with several blue musical notes floating above it. A large blue treble clef is visible on the left side of the keyboard.

**MUSIQANING ELEMENTAR
NAZARIYASI BO'YICHA
MASHQ VA VAZIFALAR
TO'PLAMI**

MUSIQANING ELEMENTAR NAZARIYASI BO‘YICHA MASHQ VA VAZIFALAR TO‘PLAMI

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi musiqa
ixtisos bo‘yicha ta’lim oluvchi (5141000 – «Musiq») bakalavriat ta’lim
yo‘nalishi talabalari uchun o‘quv qo‘llanma sifatida tavsiya etgan*

To'plovchi va nashrga tayyorlovchi: Urganch Davlat universiteti
«Musiq» kafedrasining dotsenti v.b. **Qadamboy RAHIMOV**

Taqrizchilar:

Buxoro Davlat universiteti «Musiq nazariyasi va xalq cholg'u
asboblari» kafedrasini mudiri, p.f.n, dotsent S. D.DO'STOV,

shu kafedraning katta o'qituvchisi A. BAHRIYEV.

ISBN 5-640-02048-2

R $\frac{4905000000-200}{M\ 351\ (04)\ 2006}$ 2006

© «O'zbekiston» NMIU, 2006.

TOVUSHLARNING NOMLARI VA YOZILISHI

1. Tovushlarning nomlari

Takrorlash uchun savollar

1. Fizik holatdagi tovush nima?
2. Musiqaviy tovush deb qanday tovushga aytiladi va u qanday xususiyatlarga ega?
3. Tovushning balandligi nimaga bog'liq?
4. Tovushning kuchi nimaga bog'liq?
5. Tovush cho'zimi nima?
6. Tovushning tembri nima va u nimaga bog'liq?
7. Tovushlar nechta asosiy nomga ega?
8. Tovushlar nomlanishining qanday ikkita tizimi bor?
9. Barcha asosiy tovushlarni bo'g'in nomlari bo'yicha sanab bering.
10. Barcha asosiy tovushlarni harfiy tizim bo'yicha sanab bering.

Og'zaki mashqlar

1. Musiqaviy tovushqatorning asosiy pog'onalari nomlarini yuqorilama va pastlama harakat bo'yicha ayting:

- a) bo'g'in nomlari bilan;
- b) harfiy ishoralar bilan.

2. Musiqaviy tovushqatorning asosiy pog'onalarini, bo'g'in nomlari bo'yicha, yuqorilama va pastlama tartibda ayting, masalan;

- a) do, re, mi, fa, sol, lya, si, do
re, mi, fa, sol, lya, si, do, re;
- b) do, si, lya, sol, fa, mi, re, do
si, lya, sol, fa, mi, re, do, si.

3. Musiqaviy tovushqatorning asosiy pog'onalari bo'g'in nomlari bo'yicha, yuqoriga va pastga tomon bir pog'ona tushirib qoldirib ayting, masalan:

- yuqoriga: do — mi — sol va h. k;
re — fa — lya va h. k;
pastga: do — lya — fa va h. k;
si — sol — mi va h. k.

4. Tovushlarning bo'g'in nomlarini harfiy ishoralar bilan almashtiring:
 - a) mi, sol , do, fa, si, re, lya;
 - b) sol, re, si, do, fa, mi, la.
5. Tovushlarning harfiy ishoralarini bo'g'in nomlari bilan almashtiring:
 - a) a, c, g, e, h, d, f;
 - b) D, H, F, A, C, G, E.

Yozma mashqlar

1. Asosiy pog'onalarning nomlarini lotin alifbosining katta va kichik harflari bilan yozing.

2. Tovushlarning quyidagi bo'g'in nomlarini harfiy ishoralar bilan almashtiring:

- a) do, re, mi, fa, sol, lya, si, do;
- b) si, mi, fa, re, sol, mi, lya, fa, si, mi, re, lya, do;
- d) Re, Fa, Sol, Do, La, Mi, Si, Fa, Do, La, Sol, Si, Mi;
- e) do, fa, si, fa, mi, sol, do, re, si, la, mi, re, sol.

3. Tovushlarning quyidagi harfiy ishoralarini bo'g'in nomlari bilan almashtiring:

- a) C, A, F, D, G, E, G, H, D, F, A, C, E;
- b) c, g, d, a, e, h, f, c, e, a, d, g, e.

4. Musiqaviy tovushqatorning berilgan asosiy pog'onalarini katta va kichik harflar bilan yozing: I, III, V, VII, II, IV, VI, I, V, II, VI, III, VII, IV, I.

5. Fortepiano klaviaturasining bir oktava hajmidagi qismini yasang va har bir oq klavishga berilgan asosiy nomni yozing.

Fortepianoda bajariladigan mashqlar

1. Quyidagi tovushlarni chaling:

- a) do, re, mi, fa, sol, lya, si;
- b) lya, fa, si, re, sol, mi, do, fa, si, mi, sol;
- d) la, mi, sol, si, re, fa, la, do, mi, la, fa, re;
- e) c, f, h, d, g, e, a, f, d, g, h, c.

2. Oktavalar

Takrorlash uchun savollar

1. Musiqaviy tovushqatorning bir xil nomdagi baland-past tovushlarini bir-biridan farqlash uchun tovushlar qanday guruhlanadilar?

2. Oktava nima?

3. Musiqada qo'llaniladigan barcha tovushlarni bir qator oktavalariga bo'lib chiqish nima uchun zarur?

4. Musiqaviy tovushqatorning har bir to'liq oktavasi nechta tovush bor?

5. Har bir to'liq oktavada nechta asosiy pog'ona bor?

6. Musiqada qo'llaniladigan barcha tovushlar nechta oktavaga bo'lingan?

7. Barcha oktavalarni pastdan- yuqoriga va yuqoridan-pastga tomon ayting.

8. Eng past tovushlar qaysi oktavaga tegishli? Eng yuqori tovushlarchi?

9. Fortepiano klaviaturasida qancha to'liq oktava bor? Ularni pastdan-yuqoriga tomon sanab bering.

10. Fortepiano klaviaturasidagi qaysi oktavalar noto'liq hisoblanadi?

11. Fortepianodagi eng past va eng baland tovushni nomini ayting.

12. Turlicha oktavalarning tovushlari qanday tartibda yoziladi?

13. Diapazon nima?

14. Registr nima?

Og'zaki mashqlar

1. Quyidagi tovushlar joylashgan oktavalarni aniqlang:

a) C_1 , G_1 , C , g , c , h , c^1 , h^1 , c^2 , h^2 , c^3 , h^3 , c^4 , h^4 ;

b) D , d^3 , F , f^2 , E , e^1 , A_2 , h^3 , g , c^3 .

Yozma mashqlar

1. Katta, kichik, kontr, birinchi, ikkinchi, uchinchi, tortinchi oktavalarning *do, re, mi, fa, sol, la, si* subkontroktavaning *la, si* tovushlarini va beshinchi oktavaning *do* tovushini harfiy ishora bo'yicha yozing.

2. Quyidagi tovushlarni harfiy ishoralarini yozing:

birinchi oktava *sol*, kichik oktava *fa*, katta oktava *re*, uchinchi oktava *mi*, ikkinchi oktava *la*, subkontr oktava *la*, kontr oktava *si*, beshinchi oktava *do*, tortinchi oktava *do*.

Fortepianoda bajariladigan mashqlar

1. Fortepiano klaviaturasidagi barcha oktavalarni pastdan yuqoriga va yuqoridan pastga tomon ko'rsatib, nomini ayting.

2. Fortepianodagi noto'liq oktavalarni ko'rsating va nomini ayting.

3. Quyidagi tovushlarni har birini yuqoridan pastga tomon, barcha oktavalarda chaling: *do, la, fa, mi, sol, re, si*.

4. Quyidagi tovushlarni har birini pastdan yuqoriga tomon, barcha oktavalarda chaling: *do, mi, sol, fa, re*.

5. Quyidagi tovushlarni fortepianoda chaling:

a) C_1 , g^1 , C , g , c , h^1 , c^2 , h^2 , c^3 , h^3 , c^4 , h^4 ;

b) f, C, d¹, h³, g², c², A, a⁴, F, h¹, D, A₂, c⁵, G, E₁, a¹, a², E, h, g¹, c¹, d², e, g, g⁴, f, g³, a¹, C, f, g, E, g², a¹.

3. Yarim ton, butun ton va alteratsiya belgilari

Takrorlash uchun savollar

1. Yarim ton nima?
2. Butun ton nima?
3. Oktavada qancha yarim va butun ton bor?
4. Tovushqatorning qaysi asosiy pog'onalari bir-biridan yarim ton oraliq'ida joylashgan?
5. Tovushqatorning qaysi asosiy pog'onalari bir-biridan butun ton oraliq'ida joylashgan?
6. Har bir asosiy pog'onani nechta yarim tonga ko'tarish va pasaytirish mumkin?
7. Tovushlarning asosiy nomlaridan tashqari, yana qanday nomlari bor?
8. Tovushqatorning yarim ton ko'tarilgan va pasaytirilgan pog'onalarining nomlari qanday hosil bo'ladi?
9. «Diez» va «bemol» so'zlari nimani anglatadi?
10. Ikki marta ko'tarilgan va pasaytirilgan pog'onalarining nomlari qanday hosil bo'ladi?
11. «Dubl-diez» va «dubl-bemol» so'zlari nimani anglatadi?
12. Tovushqatorning yarim ton ko'tarilgan va pasaytirilgan pog'onalarining harfiy tizim bo'yicha nomlanishi qanday hosil bo'ladi?
13. Diez va bemol so'zlari, tovushlarning harfiy tizimi bo'yicha qanday yoziladi?
14. «Dubl-diez» va «dubl-bemol» so'zlari tovushlarning harfiy tizimi bo'yicha qanday yoziladi?
15. Alteratsiya belgilari nima va ular nima uchun qo'llaniladi?
16. Asosiy pog'onalarni yarim ton ko'tarish va pasaytirish uchun qanday alteratsiya belgilari ishlatiladi?
17. Pog'onalarni ikki marta ko'tarish va ikki marta pasaytirish uchun qanday alteratsiya belgilari ishlatiladi?
18. Bekar nima va u nima uchun xizmat qiladi?
19. Qanday hollarda bekar yarim ton ko'tarish va pasaytirish; bir tonga ko'tarish va pasaytirish uchun xizmat qiladi?
20. Yarim va butun tonlarning qanday turlari bor?
21. Diatonik yarim va butun ton deb nimaga aytiladi?
22. Xromatik yarim va butun ton deb nimaga aytiladi?

Og'zaki mashqlar

1. Yarim ton ko'tarilgan va yarim ton pasaytirilgan barcha asosiy pog'onalarni bo'g'in nomlari bilan ayting.

2. Bir ton ko'tarilgan va bir ton pasaytirilgan barcha asosiy pog'onalarni bo'g'in nomlari bilan ayting.

3. Tovushlarning bo'g'in nomlarini harfiy ishoralar bilan almashtiring:

a) do-do-diyez, re-re-diyez, mi-mi-diyez, fa-fa-diyez, sol-sol-diyez, lya-lya-diyez, si-si-diyez;

b) do-do-bemol, re-re-bemol, mi-mi-bemol, fa-fa-bemol, sol-sol-bemol, lya-lya-bemol, si-si-bemol.

4. Tovushlarning harfiy ishoralarini bo'g'in nomlari bilan almashtiring:

a) ais, fis, dis, his, cis, gis;

b) ces, es, ges, b, as, fes, des.

5. Tovushlarning bo'g'in nomlarini harfiy ishoralar bilan almashtiring:

a) do-do-dubl-diyez, re-re-dubl-diyez va h.k;

b) do-do-dubl-bemol, re-re-dubl-bemol va h.k.

6. Tovushlarning harfiy ishoralarini bo'g'in nomlari bilan almashtiring: gisis, fesese, cisis, ases, cisis, hisis, desese, fisis, aisis, cesese, hesese, disis, gesese, esese.

7. Quyidagi tovushlar orasida qancha yarim va butun tonlar bor:

a) do-re, re-mi, mi-fa, fa-sol, sol-lya, lya-si, si-do;

b) mi-fa#, lyab-sib, fa#-sol#, sib-do#, do#-re#, lyab-sib#;

v) do-mi, sol-si, lya-do, fa#-lya#, mi#-sol#, sol-do, mi#-lyab, fa#-re, sib-fa#, do#-fa#, mi#-sib#, do-si;

8. a) re, lya, do#, sol#, mi#, fa# tovushlaridan yuqoriga tomon;

b) sol, si, mi, fa#, re#, do#, lyab tovushlaridan pastga tomon diatonik yarim tonlar tuzing.

9. a) mi, si, fa, re#, re#, sol, sol# tovushlaridan yuqoriga tomon;

b) mi, mi#, mi#, fa#, fa, fa#, si, sib tovushlaridan pastga tomon diatonik tonlar tuzing.

10. a) lya, mi, fa#, lya, do, re#, sol#, si, sol#, mi# tovushlaridan yuqoriga tomon;

b) si, fa, re, lya#, lyab, lya#, fa#, do#, sol# tovushlaridan pastga tomon-xromatik yarim tonlar tuzing.

11. a) sol, do, sib, lyab#, mi, re#, fa, sol# tovushlaridan yuqoriga tomon;

b) mi#, lya, fa#, re#, si, sol#, mi, do# tovushlaridan pastga tomon-xromatik butun tonlar tuzing.

12. Quyidagi tovushlar orasida qanday yarim tonlar va butun tonlar hosil bo'lishini aniqlang: si-do, mi-fa#, fa#-fa#, sol-sol#, sol-sol#, sib-sib#, do#-re#, lyab-lyab#, re#-re#, mi#-fa#, re#-mi#, sol-sol#, sib-si#, lyab-lyab#, do#-re#, fa#-sol#, mi#-fa, si#-do#, re-re#, lyab-sib#.

Yozma mashqlar

1. a) yarim ton ko'tarilgan;
b) bir ton ko'tarilgan;
d) yarim ton pasaytirilgan;
e) bir ton pasaytirilgan — asosiy pog'onalarning bo'g'in nomlarini yuqorilama va pastlama tartibda yozing.

2. Quyidagi tovushlarning nomlarini xromatik yarim tonga ko'tarib yozing:

- a) *si♭, re, do♯, mi♭♭, fa, sol♭, fa♯, re♭♭, lya, sol♯*;
- b) *d, as, f, geses, ais, es, fes, cis, h, b, des, c*.

3. Quyidagi tovushlarning nomlarini xromatik yarim tonga pasaytirib yozing:

- a) *mi♯, lya♭, si×, mi♭, re♯, do♯, fa, sol♯, re♭, do×*;
- b) *fis, as, g, e, des, cisis, es, disis, gisis*;

Fortepianoda bajariladigan mashqlar

1. a) *do* tovushidan boshlab oktavaning barcha 12 tovushini balandlik tartibi bo'yicha pastdan yuqoriga va yuqoridan pastga qarab yarim tonlar bo'yicha chaling;

b) xuddi shu vazifani *sol* tovushidan boshlab chaling.

2. Tovushqatorning oraliq pog'onalarga ega bolmagan asosiy pog'onalarini fortepianoda ko'rsating va nomini ayting.

3. Forteplano qora klavishlarini pastdagi pog'onani ko'tarilgani, yuqoridagi pog'onani pasaytirilgani sifatida qarab, nomini ayting.

4. Tovushqatorning har bir asosiy pog'onasini mumkin bo'lgan barcha ozgarishlarini ayting va ularni fortepianoda chaling, masalan: *do, do-diyez, do-bemol, do-dubl-diyez, do-dubl-bemol* va h.k.

5. Forteplano quyidagi tovushlarni chaling:

a) *do-diyez, re-bemol, sol-diyez, si-bemol, mi-diyez, fa-bemol, do-bemol*;

b) *lya-dubl-bemol, fa-dubl-bemol, sol-bemol, sol-dubl-diyez, mi-dubl-bemol, si-dubl-bemol, do-dubl-diyez*.

6. Forteplano kichik oktavaning quyidagi tovushlarini chaling:

a) *lya♯, fa♭, re♭, sol♯, mi♭, si♯, sol♭, re♯, do♭, fa♯, si♭, mi♯*;

b) *re♭♭, sol×, lya♭♭, mi×, do♭♭, re×, si♭♭, mi♭♭, lya×, do×, fa×, sol♭♭*.

7. Forteplano quyidagi tovushlarni chaling:

a) *s, cis¹, Cisis, ces², his, gisis, b³, heses⁴, g, B₂, Eis, es², Eisis, eses¹*;

b) *Ges, dis, fes², A₂, cis¹, G, es³, F, ais, cis⁴, gis¹, D₁, fis³, as, g¹, cisis²*.

4. Tovushlar engarmonizmi

Takrorlash uchun savollar

1. Engarmonizm nima?
2. Qanday tovushlarga engarmonik teng tovushlar deyiladi?
3. Engarmonizm qanday hosil bo'ladi?
4. Tabiiy soz nima?
5. Temperatsiya qilingan soz nima?

Og'zaki mashqlar

1. Quyidagi tovushlarga engarmonik teng tovushlarni ayting:
 - a) fa, la, do, mi, si;
 - b) sol-diyez, re-diyez, fa-diyez;
 - d) do-bemol, mi-bemol, la-bemol;
 - e) re-dubl-diyez, fa-dubl-diyez, do-dubl-diyez;
 - f) si-dubl-bemol, sol-dubl-bemol, re-dubl-bemol.
2. Quyidagi tovushlarga engarmonik teng tovushlarni harfiy ishoralar bilan ayting: *c, e, dis, ges, a, b, fis, cisis, d, h, es, fisis, as, f, des, disis, aisis, g, fes, h, des, gisis.*

Yozma mashqlar

1. Quyidagi tovushlarga engarmonik teng tovushlarni bo'g'in nomlari bilan yozing:
 - a) *do, re, mi, fa, sol, la, si;*
 - b) *do#, re#, mi#, fa#, sol#, la#, si#;*
 - d) *dob, reb, mib, fab, solb, lab, sib;*
 - e) *dox, rex, mix, fax, solx, lax, six;*
 - f) *dobb, rebb, mibb, fabb, solbb, labb, sibb.*
2. Quyidagi tovushlarga engarmonik teng tovushlarni harfiy ishoralar bilan yozing: *cis, g, h, dis, b, es, disis, fis, fes, cisis, geses, c, d, es, f.*
3. Quyidagi tovushlarga engarmonik teng tovushlarni, bemollar qo'llanib bo'g'in nomlari bilan yozing: *do, re, mi, fa, sol, la, si; do#, re#, mi#, fa#, sol#, la#, si#; dox, rex, mix, fax, solx, lax.*
4. Quyidagi tovushlarga engarmonik teng tovushlarni diyezlar qo'llanib bo'g'in nomlari bilan yozing: *do, re, mi, fa, sol, la, si; dob, reb, mib, fab, solb, lab, sib; dobb, rebb, mibb, fabb, solbb, labb, sibb.*
5. Bir oktava hajmidagi fortepiano klaviaturasini yasang va har bir oq va qora klavishlarga, ularga berish mumkin bo'lgan barcha nomlarini yozing.